

Міхась Кенька: Пераклад трох апавяданняў Карэла Чапэка

Анатацыя. Прапаную ўвазе чытачоў тры апавяданні Карэла Чапэка (1890-1938) – аднаго з самых вядомых чэшскіх пісьменнікаў. Творчасць Карэла Чапека ахоплівае практычна ўсе літаратурныя жанры. Ён пісаў фельетоны і нарысы, апавяданні і казкі, раманы, перакладаў вершы еўрапейскіх аўтараў на чэшскую мову. Але найбольш ён вядомы як сатырык, драматург і аўтар сацыяльна-фантастычных твораў. Стварыў унікальны жанр мікрадэтэктыва, у які арганічна ўпляталася сатыра на розныя з’явы рэчаіснасці.

Карэл Чапэк

Паэт

Гэта было звычайнае крымінальнае здарэнне: а чацвёртай гадзіне раніцы аўтамабіль, які на вялікай хуткасці імчаў па Жытняй вуліцы, збіў п’яную старую і знік без знаку. Нядаўна прызначанаму начальніку паліцыі Мэйзліку даручылі высветліць, што гэта быў за аўтамабіль. Малады слуга закону аднёсся да справы з усёй сур’ёзнасцю.

–Ну, – звярнуўся Мэйзлік да паліцэйскага нумар 144, – значыць, вы ўбачылі на адлегласці трыста крокаў аўтамабіль, які ехаў вельмі хутка, а на зямлі – нерухомага чалавека. Вашы дзеянні?

–Я тут жа падбег да збітай, – адрапартаваў паліцэйскі, – каб аказаць ёй першую дапамогу.

–Першым чынам трэба было паглядзець услед машыне, – прамармытаў Мэйзлік, – а потым ужо клапаціцца пра тую бабу. – Але так магло быць, – дадаў ён, пачухаўшы алоўкам патыліцу. – На вашым месцы і я зрабіў бы тое самае. Ну, зразумела, нумара машыны вы не заўважылі. А што ўвогуле вы пра яе скажаце?

–Я так думаю, – прамовіў паліцэйскі, вагаючыся, – гэты аўтамабіль быў нейкі цёмны. Можа быць, чорны, а можа, і чырвоны. Цяжка было разгледзець: ён узняў столькі пылу!

–Божа літасцівы! – са скрухай прамовіў Мэйзлік. – Як жа нам цяпер вызначыць, што гэта была за машына? Па-вашаму, я павінен бегаць па горадзе і пытацца ў кожнага шафёра: “Скажыце, калі ласка, ці не вы пераехалі старую бабу?” Што нам, даражэнькі, рабіць далей?

Паліцэйскі паціснуў плячыма.

–Можа быць, выслухаць сведку? Загадайце паклікаць яго, ён чакае ў прыёмнай.

–Ну што ж, давайце яго сюды, – сказаў засмучаны Мэйзлік, марна стараючыся вычытаць хоць што-небудзь у кароткім пратаколе здарэння, які ляжаў перад ім.

–Ваша прозвішча, месца жыхарства? – завучана спытаў ён, не гледзячы на сведку.

–Кралік Ян, студэнт механічнага факультэта, –цвёрдым тонам адказаў сведка.

–Дык значыць вы, пане, былі на месцы здарэння і бачылі, як сёння раніцой а чацвертай гадзіне невядомы аўтамабіль збіў Бажэну Махачкаву?

–Так, і я хачу сказаць, што вінаваты шафёр. Уявіце сабе, пан камісар, на вуліцы нікога не было. Калі б шафёр прытармазіў перад скрыжаваннем...

–Вы былі блізка ад таго месца? – перапыніў яго Мэйзлік.

–У дзесяці кроках. Я праводзіў свайго сябра з піў... з кавярні, і як толькі мы павярнулі на Жытнюю вуліцу...

–Што яшчэ за сябра? – зноў перапыніў сведку Мэйзлік. – У мяне пра яго нічога не напісана.

–Яраслаў Нерад, паэт, – прамовіў сведка з адценнем гордасці. – Але ён вам нічога не раскажа.

–А чаму не? – ажывіўся Мэйзлік, спрабуючы ўхапіцца за апошнюю саломінку.

–Таму што ён... як і ўсе паэты, ён вельмі чулівы. Калі ўсё гэта здарылася, ён расплакаўся, як дзіця, і пабег дадому. А я памятаю толькі тое, як мы ішлі па Жытняй вуліцы і ззаду на яе вылецела нейкая легкавушка...

–Нумар вы не запамнілі?

–Прабачце, не. Ды я і не паспеў бы. Я толькі падумаў: “Хто гэта так шалёна носіцца па горадзе?” і сам сабе сказаў...

–А што гэта была за машына? –

–Чатырохтактны рухавік унутранага згарання, – аўтарытэтна засведчыў студэнт, – А ў марках аўтамабіляў я не разбіраюся.

–А які быў яго колер? Адкрыты ці закрыты кузаў? Хто ў ім сядзеў?

—Не ведаю, — збянтэжана адказаў сведка. — Мне здаецца, ён быў чорны, але я ў гэтым не ўпэўнены, бо якраз тады, як гэта здарылася, я павярнуўся да Нерада і сказаў: “Падумай, якія нягоднікі — пераехалі чалавека і не спыніліся”.

—Ну што ж, гэта зусім правільная думка і нармальная эмацыянальная рэакцыя, — у задуменні прамовіў занепакоены Мэйзлік. — Але для мяне больш важна ведаць нумар і колер машыны. Калі б вы іх запамнілі, было б больш толку. Вы сабе не ў’яўляеце, пане, да чаго людзі развучыліся запамінаць. Так, ваша праўда, вінаваты шафёр, вы зусім слухна сцвярджаеце, што ёсць яшчэ на свеце нягоднікі, а вось нумар — не запамнілі... Разважаць можа кожны, а глядзець на падзеі так, каб ад гэтага была карысць — зусім іншая справа. Дзякуй вам, пане Кралік, у мяне больш няма пытанняў да вас.

Гадзінай пазней паліцэйскі нумар 141 пазваніў каля дзвярэй дома паэта Яраслава Нерада. Пан паэт быў дома, але спаў. Разбуджаны званком, ён заспанымі вачыма зірнуў праз адчыненыя дзверы на паліцэйскага, пакутліва ўспамінаючы, ці не натварыў ён учора нечага лішняга.

Паліцэйскаму з цяжкасцю ўдалося растлумачыць паэту, навошта яго выклікаюць у паліцыю.

—А што, мне абавязкова ісці туды? — з недаверам спытаў ён. — Наўрад ці я нешта ўспомню. Учора ўначы я быў крыху...

...пад газам — спачувальна дапоўніў паліцэйскі. — Шаноўны, я добра ведаю вас, паэтаў. Апранайцеся, пане, я пачакаю.

Ідучы па вуліцах, паэт і паліцэйскі размаўлялі пра начныя забягайлаўкі, пра жыццё ўвогуле, пра таямнічыя знакі на небе, а таксама і пра многія іншыя цікавыя рэчы, толькі палітыку ніводзін з іх не чапаў. У такіх прыемных размовах яны неўпрыкмет дайшлі да паліцэйскага ўчастка.

- Вы пан Яраслаў Нерад, паэт? — спытаў Мэйзлік. — Мы выклікалі вас як сведку. Ці бачылі вы, як невядомы аўтамабіль пераехаў Бажэну Махачкаву?

—Так, — пацвердзіў паэт і ўздыхнуў.

—А ці не маглі б вы сказаць мне, якая гэта была машына? Адкрытая, закрытая, якога колеру, хто ў ёй сядзеў, а можа, і нумар запамнілі?

Паэт хвіліну-другую засяроджана ўспамінаў, а потым сказаў: “Не ведаю. На ўсё гэта я неяк не звярнуў увагі”.

—Дык можа, прыгадаеце хоць якую-небудзь дэталю, дробязь? — настойліва дапытваўся Мэйзлік.

—На жаль, не магу! — са шчырым спачуваннем адказаў паэт. —Паверце, я ўвогуле не надаю ўвагі падрабязнасцям.

—Ну хоць што-небудзь жа вы бачылі? — з іроніяй у голасе спытаў Мэйзлік.

—Ды так, нічога асаблівага, толькі агульнае ўражанне, — неяк няпэўна адказаў паэт. — Памятую гэту апусцелую вуліцу... бязлюдную... такую доўгую... світанне... І жанчына ляжыць на зямлі...

Тут паэт усхапіўся з месца: “Чакайце! Я ж пра гэта верш напісаў! Потым, калі прышоў дамоў”.

Ён пачаў выграбаць з кішэняў розную дробязь, канверты, пакамечаныя паперкі.

– Не, не тое, і гэта не тое, і гэта... А, вось ён, той верш! – усклікнуў Нерад і пачаў засяроджана ўзірацца ў радкі, накрэмзаныя на нейкім канверце.

– Пакажыце мне, – з нецярплівасцю папрасіў Мэйзлік.

– Ды тут нічога асаблівага, – аднекваўся паэт. – Але калі хочаце, я вам пачытаю. І ён, узвёўшы вочы ўгору, пачаў чытаць:

Шмат цмяных гмахаў шэрагам стаяць.

На мандаліне золак грае.

Дзяўчына, годзе чырванець.

Аўто ў 120 конскіх сіл імчыцца на край свету,

А можа ў далёкі Сінгапур?

Спыніце, спыніце шпаркую машыну!

Каханне наша пакрывае пыл...

Цудоўная кветка жорстка зламана...

Лебедзя шыя, пругкія грудзі, палачкі з бубнам,

Вы – бяды знакі.

– Вось, гэта ўсё, што тады напісалася, – прамовіў паэт.

– Скажыце, калі ласка, – папрасіў Мэйзлік, – што ўсё гэта значыць? Пра што тут гаворыцца?

Як пра што? Гэта ж пра той выпадак з машынай, – здзіўлена вымавіў паэт. – Хіба гэтага нельга зразумець?

– Бадай што не, – крытычна заўважыў Мэйзлік. – З усяго гэтага я ніяк не магу з пэўнасцю вызначыць, што “пятнаццатага дня чэрвеня месяца ў чатыры гадзіны раніцы на вуліцы Жытняй аўтамабіль нумар такі і такі збіў п’яную жабрачку шасцідзясяцігадовую Бажэну Махачкаву. Цяжка параненая ахвяра была адвезена ў гарадскую бальніцу, знаходзіцца ў небяспечным стане” – працытаваў ён напісанае ў пратаколе. Нічога з гэтых звестак у вашых вершах, пане паэт, не паведамляецца. Хіба не так?

– Вы згадваеце грубую рэальнасць, пане, – прамовіў паэт, пачосваючы нос, – а верш – гэта рэальнасць тонкая, унутраная. Зразумейце – сутнасць паэзіі складаюць вольныя падсвядомыя вобразы, якія рэальнасць спарадзіла ў свядомасці творцы. Іх называюць зрокавымі і слыхавымі асацыяцыямі. Яны разлічаны на ўспрыняцце чытача. Чытач павінен ужыцца ў іх, тады ён усё зразумее, – павучальным тонам тлумачыў Нерад.

– Ніколі б не здагадаўся, – задумаўся Мэйзлік. – Што ж, дайце мне гэты ваш опус. Дзякуй. Паспрабуем разабрацца, што тут да чаго.

–Ну, ну... “Шмат цьмяных гмахаў шэрагам стаяць”... Чаму “шэрагам”? Растлумачце, калі ласка.

–Дык гэта ж пра Жытнюю вуліцу, – цярпліва патлумачыў паэт. – Дамы там, як салдаты ў шарэнзе, разумеце?

–А чаму гэта не можа быць Нацыянальным праспектам? – скептычна пацікавіўся Мэйзлік.

–А таму, што ён не такі прамы, – упэўнена адказаў Нерад.

–Пойдзем далей. “На мандаліне золак грае”. Хай сабе. “Дзяўчына, годзе чырванец”. Адкуль, выбачайце, узлася дзяўчына?

–Зара, – лаканічна паясніў паэт.

–Так, так, выбачайце. “Аўто ў 120 конскіх сіл імчыцца на канец свету”. Гэта што?

–Так я ўспрыняў той аўтамабіль. – зазначыў Нерад.

–А 120 конскіх сіл? Можа, гэта быў гоначны аўтамабіль?

–Не ведаю. Проста, ён дужа хутка імчаўся. Нібыта спяшаўся на край свету.

–Ну, так. Ныйначай, у Сінгапур. Сапраўды, дзеля ўсяго святога, чаму менавіта ў Сінгапур?

Паэт паціснуў плячыма.

– Не ведаю. Можа таму, што гэта краіна малайцаў.

–Аўтамабіль і малайцы. Якая тут сувязь? Што вы на гэта скажаце?

Паэт крыху сумеўся.

– Ныйначай, тая машына была карычневая, – вымавіў ён у задуменні. – А чаму б і не? Штосьці карычневае там сапраўды было. Іначай адкуль бы ўзяўся той Сінгапур?

–Ведаеце, іншыя сведкі далі паказанні, што машына была чырвоная, сіняя або чорная. Які колер прапануеце выбраць вы?

–Выбірайце карычневы, – параіў паэт. – Ён больш вабіць вока.

–“Каханне наша пакрывае пыл”, – чытаў далей Мэйзлік. – “Зламана кветка” – гэта ў вас тая п’яная жабрачка?

–Не мог жа я ў вершы напісаць, што гэта была п’яная жабрачка – раздражнёна прамовіў паэт. – Для мяне гэта была проста жанчына, разумеце?

–Так, так! А далей, што гэта ў вас? “Лебедзя шыя, пругкія грудзі, палачкі з бубнам”. Вольныя асацыяцыі, ныйначай?

–Пакажыце, пакажыце, – паэт нахіліўся над лістком паперы. “Лебедзя шыя, пругкія грудзі, палачкі з бубнам”... Што б гэта магло значыць?

–Вось і я у вас аб тым жа пытаюся, – ядавіта прамовіў Мэйзлік.

–Чакайце, чакайце, – разважаў паэт, – нешта ж павінна было нагадаць мне гэтыя вобразы. Паслухайце, а лічба 2 хіба не нагадвае вам шыю лебедзя? Вось, зірніце.

Нерад напісаў на лістку лічбу 2.

–Ну, ну! – ажывіўся Мэйзлік, – А што тады значаць гэтыя “пругкія грудзі”?

–Відаць, гэта лічба 3, два пукатыя паўкружжы, ці ж не так? – выказаў здагадку паэт.

–Там ёсць яшчэ “палачкі з бубнам”! – у хваляванні ўсклікнуў паліцэйскі.

–Палачкі з бубнам”... – паэт на хвіліну задумаўся. – “Палачкі з бубнам”... А ці не пяцёрка гэта? Гляньце! – Ён напісаў лічбу 5. – Вось! Паўкружжа нагадвае бубен, а над ім – палачкі.

–Пачакайце! – усклікнуў Мэйзлік і вывеў на лістку лічбу 235. – Па вашаму выходзіць, што нумар машыны быў 235?

–Не памятаю я ніякага нумара, – з упэўненасцю запярэчыў Яраслаў Нерад. – Але ж нешта такое там мусіла быць, бо адкуль іначай узяліся б тыя вобразы? – спытаў ён сам сябе, зноў схіляючыся над лістком. – Па мойму, гэты радок самы ўдалы ў вершы.

* * *

Праз два дні Мэйзлік праведаў паэта; на гэты раз Нерад не спаў. З ім была нейкая дзяўчына і ён марна шукаў яшчэ адно крэсла, каб паліцэйскаму было дзе прысесці.

–Ды я не надоўга, – сказаў паліцэйскі. – Зазірнуў на хвіліну, каб паведаміць, што ў таго аўтамабіля сапраўды быў нумар 235.

–Пра што вы? Які аўтамабіль? – здзівіўся паэт.

–Лебедзя шыя, пругкія грудзі, палачкі з бубнам”, – выпаліў аб адным духу Мэйзлік.

– І з Сінгапурам усё правільна.

–А, вы пра той выпадак! – успомніў паэт. – Ну як, пераканаліся, што значыць для паэта ўнутраная рэальнасць? Хочаце, я вам зараз пачытаю пару сваіх новых вершаў? Цяпер то ўжо вы зможаце іх зразумець.

–Прабачце, але лепей іншым разам, – паспешліва адказаў паліцэйскі чыноўнік. – Тады, як у мяне надарыцца падобны выпадак.

Ад перкладчыка. У гэтым апавяданні Чапэк ў сатырычнай форме прадстаўляе модную ў той час мадэрнісцкую літаратурную плынь “паэтызм”, прадстаўнікі якой, маладыя чэшскія паэты, надавалі ў сваёй творчасці падсвядомаму, зашыфраваным у тэксце асацыяцыям. Вядомымі прадстаўнікамі “паэтызму” былі Вітэзслаў Нерад і Яраслаў Сейферт, імя і прозвішча якіх аўтар скарыстаў у найменні свайго персанажа – паэта Яраслава Нерада.

Эксперымент прафесара Роўса

Зала была перапоўненая. На сустрэчу з госцем, прафесарам Гарвардскага ўніверсітэта Роўсам, знакамітым амерыканцам чэшскага паходжання прыйшло шмат народу: міністры ўнутраных спраў і юстыцыі, начальнік паліцыі, некалькі дэпутатаў парламента і вышэйшых чыноўнікаў, вядомыя юрысты і навукоўцы і, вядома ж, прадстаўнікі друку – без іх жа нідзе нічога і ніколі не абыдзецца.

– Джэнтльмены! – пачаў госць, – Эксперымент, які я вам... э-э ... буду хацець паказаць, заснаваны на даследаваннях многіх маіх калег і папярэднікаў. Такім чынам, indeed мой эксперымент не з'яўляецца якім-небудзь адкрыццём. Гэта... э-э... сапраўды... як кажуць чэхі, навіна з барадой, — прафесар узрадаваўся таму, што прыпомніў, як па-чэшску гучыць гэтае параўнанне. Ён ужо некалькі падзабыў родную мову, на якой гаварыў да эміграцыі, і не заўсёды адразу ўспамінаў патрэбнае слова.

– Я, уласна кажучы, распрацаваў толькі метады практычнага прымянення некаторых тэарэтычных адкрыццяў. Прашу прысутных крыміналістаў судзіць аб маіх experiences з пункту гледжання іх практычных крытэрыяў. Well. Такім чынам, мой метады заключаецца ў наступным: я прамаўляю слова, а вы павінны адразу ж вымавіць іншае слова, першае ж, якое вам прыйдзе ў гэты момант у галаву, нават калі гэта будзе глупства, nonsense. У выніку я, на падставе вашых слоў, раскажу вам, што ў вас на розуме, пра што вы думаеце і што хаваеце. Разумеете? Я апускаю тэарэтычныя тлумачэнні і не буду казаць вам аб асацыятыўным мысленні, затарможаных рэфлексах, выкліканых падсвядомасцю і так далей. Я буду сказаць каротка: падчас эксперымента вы павінны цалкам выключыць волю і розум. Гэта дасць прастору падсвядомым асацыяцыям, і дзякуючы ім я змагу пракрасціся ў... э-э... Well, what's on the bottom of your mind...

– У глыбіні вашай свядомасці, – падказаў хтосьці з залы.

– Вось-вось! – задаволена пацвердзіў Роўс. – Вы павінны automatically прамаўляць усё, што вам прыходзіць у дадзены момант у галаву без ўсялякага control. Маёй задачай будзе аналізаваць вашыя ўяўленні. That's all. Свой вопыт я прараблю спачатку на крымінальным выпадку ... э-э ... на адным злачынцу, а потым на кім-небудзь з прысутных. Well, начальнік паліцыі зараз ахарактарызуе нам дастаўленага сюды злачынцу. Прашу вас, пане начальнік.

Начальнік паліцыі ўстаў.

– Панове, чалавек, якога вы зараз убачыце, – слесар Чэнек Суханек, уладальнік дома ў Забегліцы. Ён ужо тыдзень знаходзіцца пад арыштам па падазрэнні ў забойстве шафёра таксі Ёзэфа Чапалкі, бясследна зніклага два тыдні таму. Падставы для падазрэння наступныя: машына зніклага Чапалкі знойдзеная ў хляве арыштаванага Суханека. На рулявым коле і пад сядзеннем шафёра – сляды чалавечай крыві. Арыштаваны ўпарта адмаўляецца, заяўляе, што купіў аўто ў Чапалкі за шэсць тысяч, бо хацеў стаць шафёрам таксі. Устаноўлена: зніклі Чапалка сапраўды казаў, што думае кінуць сваё рамяство, прадаць машыну і наняцца куды-небудзь шафёрам. Аднак яго да гэтага часу нідзе не знайшлі. Паколькі больш ніякіх дадзеных няма, арыштаваны Суханек павінен быць перададзены ў падследную турму ў Панкрацы...

але я атрымаў дазвол, каб наш славуты суайчыннік прафесар Роўс прарабіў над ім свой эксперымент. Такім чынам, калі пан прафесар пажадае...

— Well! — сказаў прафесар пасля таго, як старанна занатаваў штосьці на паперцы. — Калі ласка, пусціце яго ісці сюды.

Па знаку начальніка паліцыі паліцэйскі ўвёў Чэнека Суханека, змрочнага суб'екта, на твары якога было напісана: «Ідзіце вы ўсе да..., мяне голымі рукамі не возьмеш». Відаць было, што Суханек цвёрда вырашыў стаяць на сваім.

— Падыдзіце, — строга сказаў прафесар Роўс. — Я не буду вас дапытваць. Я толькі буду прамаўляць словы, а вы павінны ў адказ казаць першае слова, якое вам заступіць у голаў. Зразумела? Такім чынам, увага! Шклянка.

— Гаўно! — злосна вымавіў Суханек.

— Слухайце, Суханек! — тут жа ўмяшаўся начальнік паліцыі. — Калі вы не будзеце адказваць як след, я загадаю адвесці вас на допыт, і вы прабудзеце там усю ноч. Зразумела? Заўважце гэта сабе. Ну, пачнем спачатку.

— Шклянка, — паўтарыў прафесар Роўс.

— Піва, — прабурчаў Суханек.

— Вось гэта іншая справа, — сказала знакамітасць. — Цяпер правільна.

Суханек падазрона пакасіўся на яго. Ці пастка ўся гэтая задума?

— Вуліца, — працягваў прафесар.

— Вазы, — неахвотна азваўся Суханек.

— Трэба хутчэй. Домік.

— Поле.

— Такарны станок.

— Латунь.

— Вельмі добра.

Суханек, мабыць, ужо нічога не меў супраць такой гульні.

— Матуля.

— Цётка.

— Сабака.

— Будка.

— Салдат.

— Артылерыст.

Пераклічка становілася ўсё больш хуткай. Суханека гэта забаўляла. Падобна на гульню ў карты. І аб чым толькі не ўспомніш!

— Дарога, — кінуў яму пан Роўс у імклівым тэмпе.

— Шаша.

- Прага.
- Бероун.
- Схаваць.
- Закапаць.
- Чыстка.
- Пляма.
- Ануча.
- Мяшок.
- Лапата.
- Сад.
- Яма.
- Плот.
- Труп!

Маўчанне.

- Труп! – настойліва паўтарыў прафесар. – Вы закапалі яго пад плотам. Так?
- Нічога падобнага я не казаў! – усклікнуў Суханек.
- Вы закапалі яго пад плотам у сябе ў садзе, – рашуча паўтарыў Роўс. – Вы забілі Чапялку па дарозе ў Бероун і выцерлі кроў у машыне мяшком. Усё ясна.
- Няпраўда! – крычаў Суханек. – Я купіў таксі ў Чапялкі. Я нікога не забіваў!
- Памаўчыце! – сказаў Роўс. – Прашу паслаць палісменаў на пошукі трупа. А астатняе ўжо не мая справа. Выведзіце гэтага чалавека. Звярніце ўвагу, джэнтльмены: увесь вопыт заняў сямнаццаць хвілін. Гэта вельмі хутка, таму што казус дробязны. Звычайна патрабуецца каля гадзіны. Зараз я буду папрасіць да мяне каго-небудзь з прысутных. Я паўтару вопыт. Ён будзе ісці даволі доўга. Я ж не ведаю гэтага чалавека, яго secrets, як гэта назваць?
- Таямніцы, – падказаў нехта з аўдыторыі.
- Таямніцы! – узрадаваўся наш славетны суайчыннік. — Я ведаю, гэта адно і тое ж. Вопыт зойме ў нас шмат часу, перш чым падспытны раскрыве нам свой характар, мінулае і самыя патаемныя ideas...
- Думкі! – падказалі з публікі.
- Well. Такім чынам, прашу, панове, хто хоча падвергнуцца вопыту?

Наступіла паўза. Хтосьці хіхікнуў, але ніхто не варушыўся.

- Прашу, – паўтарыў прафесар Роўс. – Самі бачыце, гэта не балюча.
 - Ідзіце, калега, – шапнуў міністр унутраных спраў міністру юстыцыі.
 - Ідзі ты як прадстаўнік нашай партыі, – падштурхоўвалі адзін аднаго дэпутаты.
 - Вы – дырэктар дэпартамента, вы і павінны пайсці, — панукаў чыноўнік свайго калегу з іншага міністэрства.
- Узнікала атмасфера няёмкасці: ніхто з прысутных не ўставаў.

– Прашу вас, джэнтльмены, – трэці раз паўтарыў амерыканскі вучоны. – Спадзяюся, вы не баіцеся, каб былі адкрыты вашы патаемныя думкі?

Міністр унутраных спраў павярнуўся да задніх шэрагаў і прашыпеў:

– Ну, выйдзіце ж хто-небудзь.

У глыбіні аўдыторыі хтосьці сціпла кашлянуў і ўстаў. Гэта быў худы, пажылы суб'ект у якога хадзіў ад хвалявання кадык.

– Я ... гм-м... – сарамліва сказаў ён, – калі ніхто ... то я, мабыць, дазволю сабе...

– Падыдзіце! – перабіў яго амерыканец. – Сядайце тут. Кажаце першае, што вам прыйдзе ў галаву. Задумвацца і разважаць нельга, кажаце mechanically, несвядома. Зразумелі?

— Так-с, — паспешліва адказаў падыспытны, мабыць збянтэжаны ўвагай такой высокапастаўленай аўдыторыі. Затым ён адкашляўся і спалохана замігаў, як гімназіст, які трымае экзамен на атэстат сталасці.

– Дуб, – кінуў прафесар.

– Магутны, – прашаптаў падыспытны.

– Як? – перапытаў прафесар.

– Лясны волат, — сарамліва патлумачыў чалавек.

– Ага, так. Вуліца.

– Вуліца... Вуліца ва ўрачыстым убранні.

– Што вы маеце на ўвазе?

– Нейкае свята.

– А! Ну, дык трэба было проста сказаць «свята». Па магчымасці кажыце толькі адно слова.

— Калі ласка...

— Значыць так. Гандаль.

— Квітнеючы. Крызіс нашай камерцыі. Гандляры славай.

– Гм ... Установа.

– Якая, дазвольце даведацца?

– Ці не ўсё роўна! Кажаце якое-небудзь слова. Хутка!

– Калі б вы мелі ласку сказаць "установы"...

– Well, установы.

– Адпаведныя! – радасна ўсклікнуў чалавек.

— Молат...

– ...і кавадла. Каваць перамогу.

– Curious, – прабурчаў навуковец. – Кроў!

– Пунсовы, як кроў. Нявінна пралітая кроў. Гісторыя, напісаная крывёю.

– Агонь!

– Агнём і мячом. Адважны пажарнік. Палымаяная гаворка.

– Дзіўны выпадак, – збянтэжана сказаў прафесар. – Паўторам яшчэ раз. Слухайце, Вы павінны рэагаваць толькі на самае першае ўражанне. Кажыце тое, што automatically прамаўляюць вашыя вусны, калі вы чуеце мае словы.

Go on. Рука.

– Брацкая рука дапамогі. Рука, якая трымала сцяг. Моцна сціснуты кулак. Нячысты на руку. Даць па руках.

— Вочы.

– Завязаныя вочы Феміды. Бервяно ў воку. Адкрыць вочы на ісціну. Відавочца. Пускаць пыл у вочы. Нявінны погляд дзіцяці. Захоўваць як зрэнку вока.

– Не так шмат. Піва.

– Пльзеньскае светлае. Алкагольны дурман.

— Музыка.

– Музыка будучыні. Заслужаны ансамбль. Чэхі – народ музыкаў. Вабныя гукі. Канцэрт дзяржаў. Мірная жалейка. Баявыя фанфары. Нацыянальны гімн.

— Бутэлька.

– З сернай кіслатой. Няшчаснае каханне. У жудасных пакутах памерла на бальнічным ложку.

— Яд.

– Напоены атрутай і жоўцю. Атрुчванне калодзежа.

Прафесар Роўс пачухаў патыліцу.

– Never heard that... Прашу вас паўтарыць. Звяртаю вашу ўвагу, джэнтльмены, на тое, што заўсёды трэба пачынаць з самых plain, непасрэдных паняццяў, каб высветліць інтарэсы падвыспытнага, яго profession, занятак. Так, далей. Рахунак.

– Баланс гісторыі. Звесці з ворагамі рахункі. Пажывіцца на чужы рахунак.

– Гм ... Папера.

– Папера пачырванела ад сораму, – узрадаваўся падвыспытны. – Каштоўныя паперы. Папера ўсё стрывае.

— Bless you, — кісла сказаў прафесар. — Камень.

– Пабіць камянямі. Надмагільны камень. Вечная памяць, – жвава загаварыў падвыспытны.

–Бурак.

–Салодкі карань.

– Кукуруза.

– Царыца палёў.

– Ага! — ускрыкнуў вучоны. — That's it! Гарызонт!

– Пахмурны, – з бачным задавальненнем адгукнуўся падвыспытны. – Хмары на нашым палітычным гарызонце. Вузкі кругагляд. Адкрываць новыя гарызонты.

— Зброя.

— Атручаная зброя. Узброены да зубоў. З трапяткімі сцягамі. Нанесці ўдар у спіну. Вераломны напад, – радасна бубніў падвыспытны. – Запал бітвы. Выбарчая барацьба.

— Бульба.
— Другі хлеб.
— Апладысменты.
— Бурныя і працяглыя. Усе ўстаюць.
— Даволі! – спыніў яго прафесар. – Вы журналіст, хіба не так?
— Абсалютна так, – ветліва адазваўся падвыпытны. – Я рэпарцёр Вашатка. Трыццаць гадоў працую ў газеце.
— Дзякую, – суха пакланіўся наш знакамiты амерыканскi суайчыннiк. — Finished, gentlemen. Аналізам уяўленняў гэтага чалавека мы усталявалі, што ... м-м, што ён журналіст. Я думаю, няма сэнсу працягваць. It would only waist our time. So sorry, gentlemen!
— Уявіце сабе! – усклікнуў увечары рэпарцёр Вашатка, праглядаючы рэдакцыйную пошту. – Усе высновы прафесара Роўза пацвердзіліся! Паліцыя паведамляе, што труп Чапалкі знойдзены. Закапаны пад плотам у садзе ў Суханека і загорнуты ў скрываўлены мяшок! Гэты Роус – малайчына! Вы б не паверылі, калега: я ні слова не сказаў пра газету, а ён адгадаў, што я журналіст. "Панове, кажа, перад вамі славуты, заслужаны рэпарцёр..." Я напісаў у справаздачы аб яго выступленні так: "У колах спецыялістаў высновы нашага суайчынніка атрымалі высокую ацэнку". Не, пачакайце, гэта трэба падправіць. Скажам так: "У шырокіх колах вучоных спецыялістаў цікавыя высновы нашага славутага суайчынніка атрымалі заслужана высокую ацэнку". Вось цяпер добра!

Апавяданне было створана ў 1928 годзе, а прататыпам яго галоўнага дзеючага персанажа - прафесара Роуса - стаў заснавальнік "аналітычнай псіхалогіі", вучань Зігмунда Фрэйда - швейцарскі вучоны Карэл Юнг. У апавяданні змяшчаецца сатыра на тую катэгорыю журналістаў, мысленне і гаворка якіх перапоўнены штампамі. Матыў стандартызаванага мыслення, высмейваецца пісьменнікам і ў наступным апавяданні – «Блакiтная хрызантэма».

Блакiтная хрызантэма

— Я хачу вам расказаць, пане Чапэк, – пачаў стары Фулінус, – як у мяне з’явіўся мой самы лепшы гатунак хрызантэмаў – “Клара”. Пачалася ўся гісторыя тады, калі я ладзіў парк у Любянцы, у маёнтку князя Ліхтэнбергскага. А ён, магу засведчыць, ведаў гэтую справу дасканала: выпісаў з Англіі ад вядомага садавода Вейча многа дрэў, ды яшчэ ў Галандыі заказаў для пасадкі ў парку аж сямнаццаць тысяч цыбулін цюльпанаў. Але гэта я так, да слова, бо якраз там, у Любянцы, ішоў я неяк у нядзелю па вуліцы, а насустрач мне – Клара. Была яна, скажу я вам, глуханямая, крыху не ў сабе, увесь час беспрычынна смяялася. Вы не ведаеце, пане, чаму звар’яцелыя выглядаюць такімі шчаслівымі? Дык вось, толькі я хацеў абмінуць яе, як убачыў у

яе руках букет. А ў ім сярод кропу і нейкіх палявых кветак – такое, што вы, пане, нізавошта не ўгадаеце, а я тады ледзь не самлеў. Многа розных кветак я пабачыў на сваім вяку, але каб згледзець у букеце гэтай вар’яткі кветку махровай хрызантэмы, ды яшчэ якой – *блакітнай*! Блакітнай, шаноўны! Прычым такой блакітнай, якой бывае толькі кветка гатунку *Phlox Zaphami* – пялёсткі крыху шараватыя, з атласна-ружовай аблямоўкай, а ўсярэдзіне нагадвае *Campanula turbunata*. Кветка дзівоснай красы! Але і гэта яшчэ не ўсё, пане, бо трэба вам сказаць, што у індыйскіх хрызантэм такое адценне колеру увогуле – дзіва дзіўнае! Калісь быў я ў Лондане ў сэра Джэймса Вейча, і стары хваліўся мне, што ў яго расла блакітная хрызантэма з ліловым адценнем, выпісаная аж з Кітая, але ўзімку яе загубіў мороз. А тут, уявіце сабе, бачу ў букеце гэтага пудзіла агароднага хрызантэму, ды яшчэ блакітную, рэдкай прыгажосці! Не, гэта немагчыма апісаць...

Дык вось, Клара падыходзіць да мяне, нешта весела шчабеча і падае гэты букет мне. Даю ёй крону, паказваю на хрызантэму і пытаюся: “Клара, дзе ты знайшла гэтую кветку?” А Клара адно толькі весела шчабеча і смяецца. Спрабую хоць нешта ад яе ўведаць, а ўсё без толку. Крычу на яе, паказваю на кветку, а яна нічога не цяміць, адно лезе цалавацца.

Тады я кінуўся з гэтай каштоўнай хрызантэмай да старога князя: “Пане, яны растуць недзе тут у наваколлі. Пойдзем, пашукаем!” Стары адразу ж загадаў запрэгчы каня. Клору мы вырашылі ўзяць з сабой. Але як на тое Клара недзе знікла, мы яе доўга шукалі, ды так і не знайшлі. Сталі каля павозкі і пачалі лаяцца. Князь пры гэтым адпальваў такія сакавітыя непрыстойныя слоўцы – ён жа некалі служыў у драгунах. Лаемя мы гэтак, аж тут прыбгае Клара, засопшыся, з букетам толькі што сарваных са сцяблін блакітных хрызантэмаў. Князь на радасцях даў ёй аж сто крон, але Клара пакрыўдзілася і заплакала. Дзіва што! Яна ж ніколі яшчэ не бачыла, як тыя сто крон выглядаюць. Давялося даць ёй адну крону, абы толькі супакоілася. Тут яна перастала плакаць, пачала танцаваць і крычаць ад радасці. Але мы пасадзілі яе на павозку, паказалі на хрызантэмы, маўляў, вязі нас, Клара, туды, дзе яны растуць.

Клара не супакоілася і там, усё радавалася, і вы не можаце сабе ўявіць, чаго каштавала шаноўнаму князю сядзець побач з ёй, які ён быў злы. Ды яшчэ і коні штохвілінна пудзіліся ад яе крыку і рогату, словам, гэта была не язда, а немаведама што. Едзем мы гэтак гадзіну, другую, нарэшце я не вытрымаў і кажу князю: “Пане, мы адмахалі ўжо ці не чатырнаццаць кіламетраў!”

– Ды якая розніца, – бурчыць князь, – калі трэба, то і сто праедзем!

– Навошта сто? – даводжу яму. – Клара прыбегла з другім букетам праз гадзіну, калі не меней. Выходзіць, што месца, дзе яна знайшла кветкі, не можа быць далей, чым за тры кіламетры ад Любянца.

– Клара! Дзе ты іх знайшла? Дзе яны растуць? – пачаў дапытвацца князь, паказваючы на блакітныя хрызантэмы.

А Клара ўсё толькі нешта каркае па-свойму ды паказвае, што трэба ехаць далей. Бач, спадабалася ёй катацца! Па праўдзе, я думаў, што князь прыб’е Клару, бо ў гневе ён быў страшны! Коні ўжо былі ў мыле, Клара ўсё крычала і рагатала, князь лаяўся і ледзь не плакаў ад роспачы, а я сядзеў і думаў: дзе ўсё ж адшукаць тыя блакітныя хрызантэмы. Потым сказаў князю, што так у нас нічога не выйдзе: трэба шукаць нам адным. Возьмем карту, абвядзем вакол Любянца круг не далей чым на тры кіламетры, падзелім яго між сабой папалам, і кожны пойдзе шукаць, абыходзячы дом за домам.

– Чым ты толькі думаеш, чалавеча! – кажа мне князь, – У ваколіцах Любянца няма ніводнага нават захудалага парка!

– А чаму хрызантэма павінна быць абавязкова ў парку? Чорта лысага вы там знайшлі б, а не блакітную хрызантэму! У тутэйшых парках лепшае з таго, што вы можаце адшукаць – аgeratum або каны. Зірніце, на сцябліне кветкі знізу прыліпла крыху зямлі. Мабыць, гэта не звычайны гумус ці перагной, а клейкая гліна, якую палівалі вадкім угнаеннем. Варта пацікавіцца мясцінамі, дзе водзяцца галубы, таму што на лісцях я заўважыў пырскі ад іх памёту. І яшчэ: растуць яны дзесьці каля плоту, бо вось кавалак аддзёртай яловай кары, я знайшоў яго паміж сцяблін. Так, гэта можа паслужыць нам добрым арыенцірам.

– І што з таго? – не зразумеў князь.

– Як што? – адказваю, – нам трэба агледзець гародчыкі каля кожнага доміка ў ваколіцах. Мы падзелім гэты круг не на дзве, а на чатыры часткі: пойдзем шукаць не толькі вы і я, але і ваш садоўнік і мой памочнік Венцл.

На тым і пагадзіліся. Але назаўтра раніцой, не паспелі мы яшчэ раскатурхацца, як Клара прынесла мне яшчэ адзін букет блакітных хрызантэмаў. Гэта надало мне ўпэўненасці, і я заўзята праচасаў свой участак; не мінаў ніводнай піўной, усюды каштаваў цёплае піва, заядаў яго сыркамі і распытваў пра блакітныя хрызантэмы. Лепш не пытайцеся, пане, як мяне зблажыла пасля гэтых сыркоў! Тады якраз стаяла страшэнная гарачыня. У канцы верасня гэта рэдкасць. І вось па такой спякоце мне давалося цягацца па хатах ды яшчэ нарывацца на лаянку і цярпець, бо я разумеў, што людзі бачылі ўва мне вар’ята або дзівака. А хтосьці думаў нават, што гэта нешта вынюхае прадстаўнік улады. Калі я скончыў аглядаць свой участак, пачало цямнець. Але затое я быў упэўнены, што на ім хрызантэмы не растуць. Астатнія таксама на сваіх участках нічога не знайшлі. Затое Клара прынесла новы букет блакітных хрызантэмаў.

Князь Ліхтэнбергскі, скажу я вам, у нашай старане асоба незвычайная: калі за што возьмецца, то паставіць на сваім. І на гэты раз ён тут жа склікаў паліцэйскіх, кожнаму даў па кветцы блакітнай хрызантэмы, паабяцаў немаведама што, калі хто-небудзь з іх знойдзе месца, дзе яны растуць. А паліцэйскія, паверце мне, народ не дурны, яны і газеты чытаюць, і разбіраюцца ва ўсім, да таго ж добра ведаюць, што дзеецца на іх участках. Людзі ім вераць і дапамагаюць. І вось, пане, у гэты дзень шэсць паліцэйскіх, некалькі стражнікаў, вясковыя старасты, школьнікі на чале з настаўнікамі, плойма цыганоў прачасалі ўвесь той лапід зямлі на тры кіламетры ў ваколіцах горада, абарвалі ўсё, што дзе-небудзь цвіло, і прынеслі ў замак. Кветак было столькі, колькі зносяць на свята Божага цела! Аднак сярод іх, вы здагадваецеся, не было ніводнай блакітнай хрызантэмы. У гэты дзень мы не спускалі вачэй з Клары, але надвячоркам яна неяк выслізнула і апоўначы прынесла мне яшчэ адзін букет блакітных хрызантэмаў. Давялося замкнуць яе, каб не абарвала ўсіх кветак. Мы былі ў роспачы. Нібы насланне нейкае, сапраўды, там жа ўсё як на далоні, куды ні глянь...

Згадзіцеся: чалавек мае права вылаяцца, калі яму дужа цяжка або калі не шанцуе. Вы мяне зразумеце. Калі князь са злосці сказаў, што я гэтакі самы дурны, як Клара, я абазваў яго старым аслом і дадаў, што не жадаю мець з ім ніякіх спраў. Пайшоў напразткі на вакзал, сеў у цягнік і – бывай Любянец! Але вось цягнік рушыў, і я расплакаўся ў вагоне, як малое дзіця, бо, паверце, пане, я ўжо не спадзяваўся знайсці тую блакітную хрызантэму, не верыў, што калі-небудзь убачу яе. Сяджу я каля вакна, румзаю, і раптам бачу ўзбоч чыгункі штосьці блакітнае! Пане Чапэк, гэта было звыш маіх сіл! Я ўсхапіўся з месца і, як у непрытомнасці, ірвануў ручку тормазы. Цягнік здрыгануўся, пачаў тармазіць, а мяне кінула на суседнюю лаўку. Спрабуючы абaperціся, я зламаў сабе палец. Калі ж на мяне наляцеў кандуктар, я пачаў мармытаць, што я нешта забыўся ўзяць у Любянцы. І, што паробіш, давялося заплаціць вялікі штраф.

Іду па шпалах, зноў лаюся, як рамізнік, а ўсё ж прыглядаюся, ці не ўбачу тое, што там сінела. “Ты ёлуп, – лаяў я сам сябе, – калі там што і расло, то, няйначай, асеннія астры, або яшчэ нейкая блакітная дрэнь. А між тым грошы на вецер выкінуў вялікія”! Так я прашкандыбаў метраў пяцьсот і пачаў ужо думаць, што тое сіняе не павінна было расці дужа далёка: ці то я мінуў патрэбнае месца, ці то ўвогуле мне проста нешта выдалася ўваччу. Так і набрыў я на маленькую хатку пуцявога абходчыка, а за плотам, у гародчыку, сапраўды, бачу нешта блакітнае. Гэта былі два пукі блакітных хрызантэмаў!

Любы дзіцёнак ведае, пане, што звычайна садзяць абходчыкі ў гародчыках каля сваіх будак. Пара качаноў капусты, а то гарбузы, сланечнік, крыху чырвоных ружаў,

мальва, настурцыя, часам вяргіні. У тым гародчыку нічога падобнага не расло, затое там была фасоля, бульба, куст бэзу, а ў самым кутку – два кусцікі блакітных хрызантэмаў.

– Скажыце мне, шаноўны, дзе вы здабылі такія кветкі? – праз плот пытаюся ў абходчыка.

– Вось гэтыя, блакітныя? – удакладніў гаспадар. – А, яны засталіся пасля нябожчыка Чэрмака, ён служыў тут да мяне. А што гэта вы тут робіце, пане? Тут жа нельга хадзіць! Бачыце, вунь шыльдачка пастаўлена: “Хадзіць па чыгунцы забараняецца!”

– А скажыце мне, даражэнькі, – распытваю яго, – як жа тады да вас патрапіць?

– Па шпалах, – адказвае. – Але абы каму тут нечага цягацца. Што вы тут робіце? Ідзіце адсюль, ды хутчэй, але не па чыгунцы!

– А па чым жа я пайду, тут жа няма іншай дарогі?

– Мне ўсёроўна па чым, толькі не па шпалах! – узгарэўся абходчык.

Ну, тады я сеў на пясок і кажу яму: “Паслухайце, шаноўны, прадайце мне гэтыя блакітныя кветкі”.

– Не прадам, – адказвае абходчык. – Ідзіце вы лепей адсюль. Тут нельга сядзець!

– Чаму гэта нельга? – пытаюся. – Ні на адной шыльдачцы не напісана, што нельга сядзець. Тут пішацца толькі, што нельга хадзіць, вось я і не хаджу.

Абходчык спачатку сумеўся, а потым пачаў лаяць мяне з-за плоту. Ён быў, няйначай, адзінокі, прывык гаварыць сам з сабой. Праз якую хвіліну ён перастаў лаяцца, супакоіўся, а там яму настала пара збірацца ў абход свайго ўчастка.

– Дык што, пойдзеце вы адсюль, ці не? – спытаўся ён у мяне.

– Як жа я пайду? Па чыгунцы нельга, а іншай дарогі тут няма.

Абходчык нейкую хвіліну думаў, нарэшце сказаў:

– Зробім так: я адыйдуся крыху, потым збочу вунь на тую сцежку, а вы тымчасам ідзіце ў другі бок па шпалах. Я вас адтуль не буду бачыць.

Я сардэчна падзякаваў яму. Калі ж ён завінуў на тую сцежку, то я пералез праз плот і ягонаў уласнай лапатай выкапаў у гародчыку абедзьве тыя хрызантэмы. Так, я іх украў, пане Чапэк! А так увогуле я сумленны чалавек: краў усяго сем разоў на жыцці. Прычым, кожны раз гэта былі кветкі.

Праз нейкую гадзіну я зноў сядзеў у вагоне і вёз дадому ўкрадзеныя блакітныя хрызантэмы. Калі цягнік мінаў тую будку, абходчык стаяў каля яе са сцяжком, злы, як чорт. Я памахаў яму капелюшом, але ён, мабыць, не згледзеў мяне.

Цяпер вы, пане, разумееце, чаму мы тады не маглі знайсці кветак. Там была шыльда з надпісам: “Хадзіць забараняецца”, а таму ўсе мы – і паліцэйскія, і цыганы, і дзеці, – нават падумаць не маглі, каб паспрабаваць шукаць блакітныя хрызантэмы ў забароненым месцы. Вось якую сілу мае, пане, засцерагальная шыльдачка. Каля той

чыгуначнай будкі можа расці што заўгодна: хоць сабе блакітны першацвет, хоць біблейскае Дрэва дабра і зла пазнання, хоць залатая папараць, але там ніхто іх ніколі не знойдзе, таму што па шпалах хадзіць забаронена – і ўсё тут. Адна толькі бядачка Клара патрапіла туды, бо яна была неразумная і не ўмела чытаць.

Вось чаму я даў свайму гатунку хрызантэмаў назву “Клара”. Я пакутую з ёй ужо амаль пятнаццаць гадоў. Няйначай, я распесціў яе добрай зямлёй і падкормкай – той нехлямажы абходчык яе зусім не паліваў, і расла яна на цвёрдай, як камень, зямлі. Ці не таму яна ў мяне ўвесну ачуняе, улетку дасць почкі, а ў жніўні ўжо завяне. Вы не можаце ўявіць: у мяне аднаго на ўсім свеце ёсць блакітная хрызантэма, а вось паказаць яе на выстаўцы кветак ніяк не магу. Такім гатункам, як “Брэтань” і “Анастасія” далёка да яе, яны ж толькі крыху сіняватыя. А вось “Клара”, пане, гэта зусім іншае. Як толькі ў мяне зацвіце “Клара”, я здзіўлю ўвесь свет!

Михась Кенька: Перевод трех рассказов Карела Чапека

(веб-журнал “Культура. Нацыя”, вып. 31, апрель 2023, 333-349, www.sakavik.net)

Рэзюме. Предлагаю читателям три рассказа Карела Чапека (1890-1938), одного из самых известных чешских писателей. Творчество Карела Чапека охватывает почти все литературные жанры. Он писал фельетоны и очерки, рассказы и сказки, романы, переводил на чешский язык стихи европейских авторов. Но больше всего он известен как сатирик, драматург и автор социальной фантастики. Он создал уникальный жанр микродетектива, в котором органично переплелась сатира на различные явления действительности.

Mihas Kenka: Three short stories by Karel Capek (translation)

(webzine “Culture. Nation”, issue 31, April 2023, 333-349, www.sakavik.net)

Abstract. I offer readers three stories by Karel Capek (1890-1938), one of the most famous Czech writers. The work of Karel Capek covers almost all literary genres. He wrote feuilletons and essays, short stories and fairy tales, novels, translated poems by European authors into Czech. But he is best known as a satirist, playwright, and author of social fiction. He created a unique genre of micro-detective, in which satire on various phenomena of reality is organically intertwined.